

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ  
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**СІМОНОВИЧ ДАВИД ВОЛОДИМИРОВИЧ**

УДК 343.1 (477)

**ДОКТРИНАЛЬНІ ЗАСАДИ СТРУКТУРИ ТА СИСТЕМНОСТІ  
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ: СТАДІЇ ТА ОКРЕМІ  
ПРОВАДЖЕННЯ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;  
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

**АВТОРЕФЕРАТ**  
дисертації на здобуття наукового ступеня  
доктора юридичних наук

**Харків – 2017**

*Дисертацією є рукопис.*

Робота виконана в Харківському національному університеті внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України.

**Науковий консультант:**

доктор юридичних наук, професор  
**ЮХНО Олександр Олександрович**,  
Харківський національний  
університет внутрішніх справ,  
завідувач кафедри кримінального  
процесу та організації досудового  
слідства факультету № 1.

**Офіційні опоненти:**

доктор юридичних наук, професор  
**ЛИСЕНКО Володимир Васильович**,  
Університет Державної  
фіскальної служби України,  
професор кафедри кримінального  
процесу та криміналістики;

доктор юридичних наук, професор  
**НАЗАРОВ Віктор Володимирович**,  
Академія адвокатури України,  
професор кафедри кримінального  
процесу та криміналістики;

доктор юридичних наук, доцент  
**УВАРОВ Володимир Геннадійович**,  
керівник Генеральної інспекції  
Генеральної прокуратури України.

Захист відбудеться 25 травня 2017 р. о 9 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.01 у Харківському національному університеті внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Л. Ландау, 27.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Л. Ландау, 27.

Автореферат розісланий 21 квітня 2017 р.

**Учений секретар**  
спеціалізованої вченої ради

**Л. В. Могілевський**

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність теми.** Судово-правова реформа, що триває в Україні з часу проголошення незалежності, спрямована на створення принципово нової моделі кримінального процесу, яка повинна відповідати сучасним міжнародно-правовим та європейським стандартам і принципам. Прийняття Кримінального процесуального кодексу України 2012 року (далі – КПК України) ознаменувалося концептуальними змінами в кримінальному процесуальному законодавстві, що справило суттєвий вплив на переосмислення усталених підходів теорії кримінального процесу. Нині питання, пов'язані з доктринальними засадами структури та системності кримінального процесу, вийшли на новий етап свого розвитку. Внесення до КПК України низки прогресивних положень обумовлено необхідністю вирішення існуючих протягом тривалого часу законодавчих прогалин і недоліків, що негативно позначаються на правозастосовній практиці. Саме тому, з одного боку, запроваджені новели покликані забезпечити реалізацію прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а з іншого – спрямувати діяльність уповноважених осіб на забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду.

Структура і система сучасного кримінального процесу України характеризується як спільністю процесуальних інститутів, так і конкретними особливостями, що дозволяє їх відмежувати та диференціювати в окремі групи. Це дає можливість визначити належність стадій та окремих проваджень, переосмислити традиційні погляди щодо сутності понятійного апарату та правових категорій з дослідженого питання, що має важливе не лише теоретичне, а й практичне значення. Отже, постає нагальна необхідність у перегляді доктринальних засад структури та системності кримінального процесу. До того ж зазначене питання належить до тих наукових проблем, які в новітній процесуальній літературі є досить дискусійними, адже на сьогодні воно так і не отримало однозначного вирішення.

Проблеми доктринальних засад структури та системності кримінального процесу були предметом наукових досліджень багатьох учених, зокрема: Ю. П. Аленіна, С. А. Альперта, М. І. Бажанова, О. М. Бандурки, В. В. Вапнярчука, В. Г. Гончаренка, Н. В. Глинської, М. М. Гродзинського, Ю. М. Грошевого, М. В. Даньшина, А. Я. Дубинського, В. П. Захарова, В. С. Зеленецького, Н. С. Карпова, О. В. Капліної, В. В. Коваленка, Г. К. Кожевнікова, В. В. Лисенка,

Л. М. Лобойка, П. А. Лупинської, В. Т. Маляренка, В. О. Малярової, О. Р. Михайленка, М. М. Михеєнка, В. В. Назарова, В. Т. Нора, І. Л. Петрухіна, В. Д. Пчолкіна, М. А. Погорецького, Р. Л. Степанюка, М. С. Строговича, В. Г. Уварова, Л. Д. Удалової, Ф. Н. Фаткулліна, І. Я. Фойницького, І. О. Харченко, С. С. Чернявського, С. А. Шейфера, В. В. Шендрика, О. Г. Шило, М. Є. Шумила, О. О. Юхна, О. Г. Яновської та ін. Проте, віддаючи належне науковим пошукам цих та інших учених, слід зауважити, що більшість із них здійснювали свої дослідження лише стосовно окремих стадій або особливих порядків кримінального провадження. Водночас в умовах стрімкого розвитку науки кримінального процесу та запровадження до КПК України низки новел окремі теоретичні та практичні аспекти доктринальних засад структури та системності кримінального процесу не досліджувалися.

Таким чином, недостатня наукова розробка деяких теоретичних аспектів із зазначеної проблематики, недосконалість та неузгодженість низки положень кримінального процесуального законодавства обумовлюють актуальність дослідження доктринальних засад структури та системності кримінального процесу України. Дослідження цієї проблеми є самостійним науковим напрямом у теорії кримінального процесу, спрямованим на систематизацію, акумулювання, узагальнення та розроблення нових підходів із порушеного питання.

#### **Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.**

Дисертаційне дослідження узгоджується з Концепцією реформування кримінальної юстиції України, затвердженою Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008, відповідає Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, затвердженій Указом Президента України від 20.05.2015 р. Дослідження виконано згідно з п. 2.2, 7.1, 7.8 Пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на період 2015–2019 рр., схвалених вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ від 24.04.2015 р. (протокол № 4); науково-дослідною темою Харківського національного університету внутрішніх справ «Наукове супроводження реформування системи кримінальної юстиції в Україні» (реєстраційний номер 0113U008190).

**Мета і задачі дослідження.** *Мета* дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі наукових підходів, чинного законодавства України та узагальненої практики його застосування визначити сутність та особливості доктринальних засад структури та системності кримінального процесу України, з урахуванням чого

теоретично обґрунтувати й сформулювати пропозиції щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України.

Для досягнення поставленої мети в дисертації необхідно вирішити такі основні *задачі*:

- провести історико-правове узагальнення процесу становлення та розвитку системи кримінального процесу України;

- охарактеризувати нормативно-правову регламентацію завдання та мети кримінального провадження;

- встановити роль та значення кримінальної процесуальної форми та її диференціації як гарантії дотримання прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження;

- вивчити історію та сучасний стан регламентації досудового розслідування як стадії кримінального провадження;

- з'ясувати специфіку правового регулювання початку досудового розслідування;

- охарактеризувати досудове слідство як форму досудового розслідування, у якій здійснюється розслідування злочинів;

- висвітлити сутність та значення дізнання як форми досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків;

- визначити місце та значення підготовчого провадження в системі кримінального провадження;

- надати характеристику судового розгляду як самостійної стадії кримінального провадження;

- розкрити специфіку особливих порядків провадження в суді першої інстанції;

- узагальнити теоретичні та прикладні аспекти виконання судових рішень;

- висвітлити генезис судового провадження з перегляду судових рішень;

- охарактеризувати провадження в суді апеляційної інстанції;

- окреслити особливості провадження в суді касаційної інстанції;

- визначити специфіку провадження у Верховному Суді України;

- встановити значення провадження за нововиявленими обставинами;

- розкрити сутність та особливості кримінального провадження на підставі угод;

- визначити межі кримінального провадження у формі приватного обвинувачення;

- виокремити та розкрити особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх;

- висвітлити специфіку кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

*Об'єктом дослідження* є сучасний стан і перспективи розвитку структури та системності кримінального процесу України.

*Предметом дослідження* є доктринальні засади структури та системності кримінального процесу України.

**Методи дослідження.** Методологічне підґрунтя дисертації становить сукупність філософських, загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, використаних для досягнення поставленої мети та завдань з урахуванням специфіки об'єкта і предмета дослідження. Обрані методи використано у взаємозв'язку, що забезпечило всебічність, повноту та об'єктивність отриманих наукових результатів проведеного дослідження. *Історико-правовий метод* застосовано для вивчення історичних аспектів становлення та розвитку системи кримінального процесу, досудового і судового провадження, а також окремих особливих порядків кримінального провадження (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 3.1); *порівняльно-правовий метод* використано під час аналізу законодавства України і зарубіжних країн та практики його застосування під час досудового розслідування, судового розгляду кримінального провадження, а також судового провадження з перегляду судових рішень (розділи 2, 3, 4); *системно-структурний метод* надав можливість дослідити сучасну структуру та систему кримінального процесу, виявити її властивості та визначити функціональну спрямованість (розділи 2–5); за допомогою *діалектичного методу* визначено сутність та зміст правових категорій і явищ, їх елементів та формування понятійного апарату в контексті теми дослідження (усі розділи); *формально-юридичний метод* застосовано при розробленні науково обґрунтованих теоретичних положень, висновків і пропозицій щодо вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України (усі розділи).

*Науково-теоретичне підґрунтя* дисертаційного дослідження становлять праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі теорії держави та права, кримінального процесуального, кримінального, конституційного, цивільного та інших галузей права. *Нормативною основою* дослідження є: Конституція України, міжнародні акти, кримінальне процесуальне та інше галузеве законодавство нашої держави. *Емпіричну базу* дослідження становлять рішення ЄСПЛ, узагальнена практика та інформаційні листи Вищого спеціалізованого

суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, постанови Пленуму Верховного Суду України, статистичні та аналітичні дані Генеральної прокуратури України за 2012-2016 рр., результати опитування 350 слідчих Національної поліції та 87 прокурорів Харківської, Сумської, Полтавської та Черкаської областей, а також матеріали слідчої та судової практики (вивчено 104 матеріали кримінального провадження).

**Наукова новизна одержаних результатів** полягає в тому, що дисертаційне дослідження є однією з перших спроб з урахуванням новітніх досягнень науки подати завершене монографічне узагальнення комплексних досліджень проблем доктринальних засад структури та системності кримінального процесу, що дозволило обґрунтувати низку нових концептуальних положень і висновків, надати практичні рекомендації та пропозиції з досліджуваних питань. До найбільш значущих з них належать такі:

*вперше:*

– обґрунтовано, що значення доктринальних засад структури та системності кримінального процесу України полягає в тому, що вони: *по-перше*, визначають конкретні напрями кримінальної процесуальної діяльності учасників кримінального провадження; *по-друге*, є основою найбільш раціонального розподілу повноважень між уповноваженими службовими особами та особами, які залучаються до сфери кримінального процесу. Зумовлено це тим, що участь кожного з них при застосуванні норм матеріального та процесуального права, особливості та межі реалізації їхніх прав та обов'язків визначаються залежно від конкретної стадії або окремого особливого порядку кримінального провадження; *по-третє*, органічно визначають та взаємопов'язують організаційно-правовий порядок реалізації завдань кримінального провадження, що обумовлено їх впливом на забезпечення та реалізацію діяльності уповноважених службових осіб;

– наголошено про доцільність на доктринальному рівні завдання кримінального провадження класифікувати за двома основними критеріями: 1) залежно від виконання кримінальної процесуальної діяльності: безпосередні, проміжні, кінцеві та перспективні; 2) залежно від напрямку кримінальної процесуальної діяльності: загальносоціальні та безпосередні;

– аргументовано доцільність вилучення зі ст. 2 КПК України вказівки на швидкість як елемента забезпечення досудового розслідування та судового розгляду, а замість неї внести вимогу

своєчасності, а також розмежування в ст. 2 КПК України завдань та мети кримінального провадження й викласти її в новій редакції;

- сформульовано пропозиції щодо вдосконалення кримінальної процесуальної форми підготовчого провадження, а саме: постановлення судом ухвали про початок підготовчого провадження;

- запропоновано ч. 2 ст. 52 КПК України доповнити положенням щодо обов'язкової участі захисника в кримінальному провадженні відносно особи, стосовно якої здійснюється судове провадження з перегляду судових рішень;

- обґрунтовано необхідність встановлення вимоги, згідно з якою захист неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого повинен здійснювати адвокат, який спеціалізується на захисті даної категорії осіб;

*удосконалено:*

- визначення таких правових дефініцій як: «досудове слідство», «кримінальне провадження на підставі угод»; «міжнародно-правові стандарти поведіння з неповнолітніми особами, які вчинили кримінальне правопорушення», «інститут застосування примусових заходів медичного характеру»;

- процесуальний порядок визначення предмета та меж касаційного оскарження судових рішень;

- наукові рекомендації щодо запровадження елементів інституту правонаступництва під час здійснення кримінального провадження приватного обвинувачення;

- обґрунтування необхідності створення Вищого ювенального суду, який повинен діяти як суд першої інстанції з розгляду кримінальних проваджень щодо неповнолітніх;

- поділ досудового розслідування в кримінальному провадженні щодо примусових заходів медичного характеру на три етапи: 1) з моменту внесення відомостей до ЄРДР до появи у слідчого, прокурора сумнівів щодо осудності особи, оскільки з цього періоду в кримінальному провадженні забезпечується обов'язкова участь захисника; 2) з моменту виникнення сумнівів щодо осудності особи до встановлення на підставі висновку психіатричної експертизи підстав для здійснення кримінального провадження щодо примусових заходів медичного характеру; 3) з моменту встановлення підстав, визначених у ч. 1 ст. 503 КПК України, до закінчення досудового розслідування;

*набули подальшого розвитку:*

- наукова періодизація розвитку системи кримінального процесу України, зокрема, наголошено на доцільності розгляду сучасного періоду за трьома етапами: 1) отримання незалежності та прийняття

Конституції України; 2) перехідний – проведення у 2001 р. «малої судової реформи»; 3) від прийняття КПК України 2012 р. до цього часу;

- наукова позиція про доцільність законодавчого закріплення кримінальної процесуальної форми початку досудового розслідування, зокрема винесення слідчим, прокурором постанови про початок або відмову в початку досудового розслідування;

- аргументи про доцільність наділення слідчого більшою самостійністю і незалежністю в прийнятті процесуальних рішень у кримінальному провадженні, а також про нагальну необхідність прийняття Закону України «Про органи досудового розслідування», в якому передбачити структуру, компетенцію та спеціалізацію таких органів (досудового слідства та дізнання), закріпити професійні вимоги до слідчого та інше;

- пропозиції щодо вдосконалення положень КПК України в частині визначення форми та змісту нововиявлених обставин, а також порядку їх встановлення, а саме: необхідність доповнення переліку осіб, які можуть допускати зловживання під час кримінального провадження або некоректність формулювання «неправильність вироку чи ухвали, що належить переглянути» (п. 2, 5 ч. 2 ст. 459 КПК України);

- наукова позиція щодо необхідності запровадження інституту медіації в Україні, оскільки він є найбільш перспективною формою альтернативного врегулювання кримінально-правових конфліктів;

- поділ підстав для застосування примусового лікування на кримінально-правові та процесуальні.

**Практичне значення одержаних результатів** полягає в тому, що викладені в дисертації висновки та пропозиції роблять певний внесок як у теорію кримінального процесу, так і в правозастосовну практику, оскільки розширюють та поглиблюють уявлення про систему й структуру сучасного кримінального провадження. Запропоновані в роботі висновки і пропозиції можуть бути використані в:

- науково-дослідній діяльності – для подальшого дослідження теоретичних і практичних проблем стосовно структури і системи кримінального процесу;

- правотворчій діяльності – для вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України щодо процесуального порядку здійснення досудового розслідування, судового розгляду, виконання судових рішень, судового провадження з перегляду судових рішень та особливих порядків кримінального провадження;

– правозастосовній діяльності – для забезпечення єдності та одноманітності правозастосування положень кримінального процесуального законодавства України, а також при підвищенні кваліфікації слідчих, прокурорів, суддів (*акт впровадження в практичну діяльність Слідчого управління Головного управління Національної поліції в Львівській області; Слідчого управління Головного управління Національної поліції в Харківській області*);

– освітньому процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Досудове слідство в поліції», спеціальних курсів, підготовці підручників, навчальних посібників та методичних рекомендацій, (*акт впровадження в освітній процес і наукову діяльність Харківського національного університету внутрішніх справ; Львівського державного університету внутрішніх справ*).

**Апробація результатів дослідження.** Підсумки розроблення проблеми в цілому, окремі її аспекти, одержані узагальнення й висновки оприлюднено на міжнародних і науково-практичних конференціях, семінарах та круглих столах: «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритет» (Одеса, 2015); «Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного законодавства» (Харків, 2015); «Дотримання прав людини: сучасний стан правового регулювання та перспективи його вдосконалення» (Київ, 2015); «Публічне адміністрування в сфері внутрішніх справ» (Київ, 2015); «Наукові дослідження сучасного законодавства України – прогрес юридичної науки XXI століття» (Київ, 2015); «Пріоритетні проблеми реформування системи законодавства України» (Київ, 2015); «Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн» (Запоріжжя, 2015); «Актуальні питання теорії та практики застосування сучасного вітчизняного та міжнародного права» (Київ, 2016).

**Публікації.** Основні результати дисертаційного дослідження викладено в 1 одноосібній монографії, 23 статтях, з яких 18 опубліковано в наукових фахових виданнях України, 5 – у наукових виданнях інших держав та 8 тезах доповідей на наукових, науково-практичних конференціях, семінарах і круглих столах.

**Структура дисертації.** Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, поділених на 20 підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 490 сторінок. Список використаних джерел містить 596 найменувань і займає 65 сторінок, додатки займають 13 сторінок.

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження; висвітлено ступінь вивчення проблеми; визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; охарактеризовано мету, задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено дані про їх апробацію та впровадження, а також щодо публікацій, структури й обсягу роботи.

**Розділ 1 «Теоретико-правові основи структурності кримінального процесу України»** складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Історико-правові аспекти формування системи кримінального процесу»* з урахуванням ретроспективного аналізу висвітлено генезис становлення та розвитку законодавчого унормування системи кримінального процесу. Для об'єктивної періодизації автором використано критерій нормативно-правового регулювання, що дало можливість визначити окремі теоретичні моделі формування системи кримінального процесу.

Показано, що початок його становлення на теренах України припадає на добу давньоруської державності та права – Київської Русі, найдавнішою пам'яткою права якої є Руська Правда (XI – XII ст.). Подальший розвиток пов'язаний із дією Литовських статутів 1529, 1566, 1588 рр.; «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р.; Зводу законів Російської імперії; Статуту кримінального судочинства 1864 р.; КПК УРСР 1922, 1927, 1960 рр. Встановлено, що сучасний період складається з трьох етапів: 1) отримання незалежності й прийняття Конституції України 1996 р.; 2) перехідний – проведення у 2001 р. «малої судової реформи»; 3) від прийняття в 2012 р. нового КПК України і до цього часу. Констатовано, що останній етап розвитку системи й структури кримінального процесу має цілісний характер, складається з порівняно самостійних, але взаємопов'язаних між собою стадій та окремих особливих порядків кримінального провадження, унормування та регулювання яких здійснюється єдиним кодифікованим правовим актом.

У підрозділі 1.2 *«Нормативна регламентація завдання та мети кримінального провадження»* здійснено науковий аналіз сутності та співвідношення понять «завдання» і «мета» кримінального провадження. Зазначено, що ні в КПК України 1960 р., ні в КПК України 2012 р. законодавцем не визначено мету кримінального провадження, а поміж учених існують різні погляди щодо її визначення. Підтримано наукову позицію про нерівнозначність цих понять, оскільки

завдання завжди впливає з мети та є засобом її реалізації, тому під час розкриття їх змісту слід урахувати системність та стадійність кримінального провадження. Визначено, що систему завдань кримінального провадження слід розглядати в єдності, оскільки вони взаємопов'язані між собою і в кінцевому підсумку спрямовані на досягнення його мети. Дослідження фактичного змісту цих понять надало можливість ствердити, що їх декларування й унормування має не лише теоретичне, а й прикладне значення, оскільки визначає спрямованість всієї кримінальної процесуальної діяльності уповноважених державних органів і посадових осіб. Наголошено на необхідності законодавчого розмежування та конкретизації завдань і мети кримінального провадження, що дозволить на кожній стадії корелювати обов'язки уповноважених службових осіб, а також впливати на повноту та об'єктивність розслідування і судового розгляду справи по суті. З урахуванням вивчення наукової літератури, досвіду зарубіжних і пострадянських країн запропоновано нову редакцію ст. 2 КПК України.

У підрозділі 1.3 *«Кримінальна процесуальна форма та її диференціація як гарантія дотримання прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження»* шляхом звернення до етимологічного значення та основних характеристик в онтологічному й гносеологічному розумінні досліджена сутність правових дефініцій «кримінальна процесуальна форма» та «диференціація кримінальної процесуальної форми». Тлумачення цих правових категорій завжди було й нині залишається в центрі наукової уваги, а суперечності в їх розумінні викликані постійним розвитком й вдосконаленням системи та структурності кримінального процесуального законодавства. Досягнення єдиного консенсусу в цьому питанні дозволить якнайкраще сформулювати та запровадити в практичну площину ефективні процесуальні механізми, спрямовані на досягнення завдань і мети кримінального провадження. Аналізуючи різновекторні висловлювання з дослідженого питання, зроблено висновок про наявність: 1) галузевих процесуальних форм (цивільна процесуальна форма, кримінальна процесуальна форма та ін.); 2) внутрішньогалузевих процесуальних форм (є виявом диференціації галузевої процесуальної форми); 3) процесуальних форм окремих процесуальних дій.

Констатовано, що запровадження в практичну площину диференціації кримінальної процесуальної форми зумовлено необхідністю додаткових підсилювальних правових гарантій стосовно окремим учасників кримінального провадження (неповнолітніх, осіб, щодо яких застосовуються примусові заходи медичного характеру, та

ін.). Диференціація передбачає наявність як спрощення процедури в нескладних провадженнях, так і ускладнення, що, у свою чергу, потребує закріплення особливої процесуальної форми, обумовленої необхідністю додаткового захисту певних учасників кримінального провадження. Тобто, поряд зі звичайними процедурами законодавець закріплює особливості досудового розслідування й судового розгляду, у яких залежно від конкретного виду особливого порядку провадження встановлюються додаткові вимоги його здійснення.

**Розділ 2 «Онтологічні та гносеологічні характеристики досудового розслідування»** складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Досудове розслідування як стадія кримінального провадження: історія та сучасний стан регламентації»* здійснено історичний екскурс генезису досудового розслідування. Підтримано наукову позицію щодо доцільності розрізнення таких періодів його розвитку: 1) кінець IX – середина XIII ст.; 2) середина XIII ст. – 1864 р.; 3) друга половина XIX – початок XX ст. (1864–1917 рр.); 4) радянський період (1918–1991 рр.); 5) після набуття Україною незалежності (з 1991 р.); 6) після прийняття КПК України 2012 р. до цього часу. На сучасному етапі офіційне тлумачення досудового розслідування закріплено в п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України та здійснюється у двох формах – досудове слідство і дізнання. Акцентовано увагу, що досудовому розслідуванню як самостійній стадії кримінального провадження притаманні такі риси: 1) нормативна закріпленість завдань; 2) чіткість меж проведення; 3) передбачена кримінальна процесуальна форма; 4) визначеність кола учасників; 5) специфічність процесуальних рішень та дій.

Визначено шість основних етапів здійснення досудового розслідування: 1) внесення слідчим, прокурором відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР та призначення керівником органу досудового розслідування слідчого, який буде здійснювати розслідування (ст. 214 КПК України); 2) здійснення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій з метою отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила (гл. 20, 21 КПК України); 3) повідомлення особі про підозру та допит підозрюваного (ст. 276–279, 224 КПК України); 4) застосування заходів забезпечення кримінального провадження (розділ III КПК України); 5) подальше проведення процесуальних дій щодо збирання і перевірки доказів, що підтверджують чи спростовують підозру, встановлення обставин, які обтяжують чи пом'якшують відповідальність; 6) закінчення досудового розслідування (гл. 24 КПК України). При цьому виконання окремих процесуальних дій та прийняття рішень на

кожному етапі може варіюватися залежно від конкретного кримінального провадження.

У підрозділі 2.2 «Правове регулювання початку досудового розслідування» встановлено, що з часу набуття чинності КПК України 2012 р. в практичній площині запроваджено концептуально нову модель початку досудового розслідування, з приводу чого науковці висловлюють різні точки розу. Одні вчені вважають, що таке нововведення є суттєвим кроком уперед, оскільки скасування інституту порушення кримінальної справи і дослідчої перевірки більшою мірою забезпечує реалізацію громадянами права на захист своїх інтересів та позбавляє дублювання проведення деяких процесуальних дій. На противагу цьому інші вчені наголошують на неузгодженості процесуальної форми початку досудового розслідування. Констатовано, що початок досудового розслідування є важливим етапом процесуальної діяльності уповноважених службових осіб, у ході якого вирішується питання про виникнення правовідносин. При цьому законодавцем не передбачена відповідна процесуальна форма його початку, що суперечить ч. 3 ст. 110 КПК України, з огляду на що запропонована нова редакція ст. 214 КПК України.

Звернено увагу на законодавчу конструкцію «джерело обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення», якими згідно зі ст. 214 КПК України є: а) заява чи повідомлення фізичних та юридичних осіб про вчинення кримінального правопорушення; б) самостійне виявлення слідчим, прокурором кримінального правопорушення з будь-якого джерела. Разом з тим з'ясовано, що у відомчих нормативних актах наводяться більш широкі джерела інформації, у зв'язку з чим наголошено на необхідності їх узгодження з іншими законодавчими положеннями в цьому питанні.

Визначено, що в європейських країнах правова регламентація початку досудового розслідування урегульована по-різному, зокрема, в одних країнах міститься вимога щодо винесення окремої постанови про його початок (Польща), а в інших його початок не пов'язується з прийняттям окремого процесуального рішення, яке повинно відображатися в документальній формі (Німеччина, Італія, Франція).

У підрозділі 2.3 «Досудове слідство як форма досудового розслідування» здійснено ретроспективний аналіз становлення та розвитку досудового слідства на теренах України. Встановлено, що до проведення судової реформи 1864 р. досудового слідства в його «чистому» вигляді не існувало, адже розслідування здійснювалося виключно князівською та судовою владою. Важливим етапом стало

прийняття Статуту кримінального судочинства 1864 р., згідно з яким попереднє розслідування здійснювалося у формі дізнання (проводилося поліцією) та попереднього слідства (проводилося слідчим). Слідчий порівняно з поліцією був наділений більш широкими повноваженнями (перевіряти, доповнювати або анулювати дії поліції, надавати доручення, збирати довідки та ін.). КПК 1922, 1927 рр. містили певні новели, що було зумовлено розширенням прав слідчого у сфері керівництва та нагляду за органами дізнання. Подальші зміни в розмежуванні дізнання та досудового слідства відбулися з прийняттям КПК 1960 р., яким було врегульовано питання процесуального статусу дізнавача та слідчого, тим самим запроваджено два незалежні один від одного органи (ст. 102 КПК України 1960 р.). На сучасному етапі процесуальний статус органів досудового слідчого чітко не визначений, а слідчий у своїй діяльності занадто обмежений потрібним контролем: відомчим, прокурорським і судовим. Це фактично позбавляє його самостійності та незалежності в прийнятті основних процесуальних рішень та проведенні окремих дій. Констатовано недоцільність віднесення слідчого та керівника органу досудового розслідування до сторони обвинувачення, з огляду на що запропоновано з п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України вилучити вказівку про це та віднести їх до учасників кримінального провадження.

Визначено, що досудове слідство в кримінальному провадженні – це процесуальна діяльність прокурора, слідчого, керівника органу досудового розслідування щодо розслідування злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України, яка провадиться після внесення відомостей до ЄРДР у визначеній законом процесуальній формі та спрямована на створення ефективних умов для судового розгляду кримінального провадження.

У підрозділі 2.4 «Особливості здійснення досудового розслідування кримінальних проступків» здійснено історико-правовий аналіз розвитку дізнання як форми досудового розслідування, сутність і значення якого від часу становлення і до сьогодні суттєво змінилися. Підтримано наукову позицію з приводу того, що запровадження інституту кримінальних проступків є позитивною новацією, введення якої зможе вирішити проблему: 1) надмірної криміналізації; 2) спрощення судової процедури; 3) зменшення матеріальних витрат при здійсненні судочинства; 4) мінімізації невинуватених витрат держави на утримання осіб у місцях позбавлення волі; 5) гуманізації кримінальної політики; 6) надмірного перевантаження слідчих. При цьому, як і будь-який процес, що відбувається під час реформування

законодавства, запровадження інституту кримінального проступку має відбуватися на підставі розроблення відповідної науково обґрунтованої концепції. У цьому напрямі необхідно: сформулювати єдине поняття «кримінальний проступок»; розробити засади інституту кримінальних проступків; визначити органи дізнання та закріпити права і обов'язки посадових осіб, уповноважених на його проведення; напрацювати відповідні критерії класифікації проступків та ознаки їх відмежування від злочинів і адміністративних правопорушень. З дотриманням цього доцільно прийняти окремий Закон України «Про кримінальні проступки» або Кодекс України про кримінальні проступки, оскільки правове регулювання кримінальних проступків охоплює дію як матеріального, так і кримінального процесуального права. Запровадження інституту кримінальних проступків повинно здійснюватися з особливим застереженням, щоб необґрунтоване й некомпетентне їх розмежування не призвело до збільшення криміналізації кримінальних проступків.

Акцентовано увагу на позитивному досвіді нормативного регулювання кримінальних проступків в європейських країнах, що здебільшого здійснюється в межах єдиного кодифікованого нормативного акту, в нормах якого передбачені окремі статті щодо злочинів і кримінальних проступків. При цьому звернуто увагу, що в деяких країнах (Польща, Німеччина) прийнято окремий закон про кримінальні проступки.

Обґрунтована необхідність в КПК України закріпити таке положення: клопотання прокурора про розгляд обвинувального акта в спрощеному провадженні має містити захід кримінально-правового характеру, що пропонується застосувати до підозрюваного (обвинуваченого). При цьому перелік таких заходів повинен визначатися матеріальним законом.

**Розділ 3 «Кримінальна процесуальна характеристика судового провадження у першій інстанції та порядок виконання судових рішень»** складається з чотирьох підрозділів.

*У підрозділі 3.1 «Місце та значення підготовчого провадження в системі кримінального процесу»* здійснено аналіз наукових позицій щодо сутності та значення підготовчого провадження. Звернено увагу, що згідно з КПК України підготовче провадження є складовою як судового провадження (п. 24 ч. 1 ст. 3 КПК України), так і невід'ємним етапом судового провадження в суді першої інстанції (гл. 27 розділу IV КПК України). Підтримано наукову позицію, що підготовче провадження є самостійною стадією судового провадження, оскільки

характеризується: 1) обов'язковістю здійснення; 2) законодавчо встановленим процесуальним порядком проведення; 3) чітко визначеними строками; 4) безпосереднім завданням; 5) певним колом учасників; 6) прийняттям підсумкового рішення. Наголошено на відсутності закріплення в КПК України кримінальної процесуальної форми початку підготовчого провадження, що, насамперед з практичної точки зору, має важливе значення. На підставі цього запропоновано ст. 314 КПК України доповнити пунктом 5, який викласти а такій редакції: «Про відкриття підготовчого провадження суд постановляє ухвалу, у якій зазначаються дата, час і місце його проведення, а також перелік учасників судового засідання, визначених частиною 2 цієї статті, яких необхідно викликати. Копія такої ухвали надсилається учасникам судового засідання, визначеним у ній».

Обґрунтована необхідність закріплення в КПК України положення, яке міститиме вимогу стосовно долучення матеріалів досудового розслідування до підсумкового процесуального документа та надання їх суду під час розгляду в підготовчому судовому засіданні кримінального провадження: на підставі угод; клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності; у разі прийняття судом рішення про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п. 4–9 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Аргументовано пропозиції щодо надання суду права вирішувати питання про недопустимість доказів під час підготовчого провадження, а також за необхідності витребувати допустимі докази і приєднувати їх до кримінального провадження, оскільки зволікання у виявленні та своєчасному отриманні доказу може мати негативні наслідки, зокрема у вигляді втрати доказів або їх доказових властивостей.

У *підрозділі 3.2 «Судовий розгляд як самостійна стадія кримінального провадження»* за результатами аналізу наукових позицій узагальнено поняття судового розгляду. Встановлено, що традиційно (з огляду на історію формування) ця стадія посідає центральне та важливе місце в судовому провадженні, адже має суттєве значення, оскільки саме в ній відбувається перевірка законності отриманих доказів, на підставі чого обґрунтовується обвинувачення особи. Зазначено, що на сучасному етапі регулювання кримінальних процесуальних відносин на стадії судового розгляду відбулися суттєві зміни, що зумовлено запровадженням до КПК України 2012 р. новел. Зокрема, це стосується: розширення засади змагальності сторін та свободи в поданні ними до суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості (ст. 22 КПК України); встановлення порядку допиту та дослідження доказів у

судовому розгляді (ст. 351–361 КПК України); закріплення особливостей судового розгляду окремих кримінальних проваджень та здійснення в них специфічної доказової діяльності та ін. Наголошено на необхідності визначення строків судового розгляду, у зв'язку з чим автором підтримано наукову пропозицію щодо введення співвідношення строку досудового розслідування та судового розгляду.

Обґрунтовано, що складність проведення об'єктивного судового розгляду обумовлена відсутністю вказівки на суд як учасника кримінального провадження, уповноваженого на збирання доказів (ст. 93 КПК України). При цьому суд повною мірою підпадає під критерії, що надають можливість віднести його до таких учасників, а саме: 1) виконання судом однієї з кримінальних процесуальних функцій – здійснення правосуддя; 2) наявність публічного інтересу; 3) участь у досліджувальній діяльності. З урахуванням цього підтримано наукову позицію про доцільність розширення судових дій за рахунок слідчого експерименту та освідування. Зокрема, в КПК України необхідно передбачити освідування як судову дію, якщо воно не пов'язане з оголошенням освідуваної особи та здійснюється добровільно. Виокремлення ж проведення перевірки показань на місці як окремої дії в судовому розгляді є недоцільним, оскільки вона є складовою введеної новели – слідчого експерименту. Такі доповнення стануть додатковою правову гарантію захисту прав, свобод і законних інтересів учасників судового розгляду.

У підрозділі 3.3 «Особливі порядки провадження в суді першої інстанції» досліджуються обидва їх види – спрощене провадження щодо кримінальних проступків та провадження в суді присяжних. Визначено, що метою спрощеного провадження щодо кримінальних проступків є прискорення судового розгляду нескладних кримінальних проваджень та забезпечення швидкого й повного поновлення прав і законних інтересів осіб. Аналізуючи кримінальне процесуальне законодавство зарубіжних країн, з'ясовано, що в переважній більшості з них не відома така передумова розгляду обвинувального акта в спрощеному провадженні, як згода підозрюваного (обвинуваченого) та потерпілого. При цьому констатовано, що наявність такої згоди є гарантією забезпечення їх прав і законних інтересів у кримінальному провадженні, що має пріоритет порівняно зі швидкістю його розгляду. Автор не розділяє наукову позицію з приводу того, що, передбачивши таку згоду, законодавець тим самим створив серйозні «перешкоди» для реального застосування спрощеної процедури.

Стосовно провадження в суді присяжних зазначено, що становлення та зміцнення демократичної і правової держави значною мірою залежить від стану та способів здійснення правосуддя, однією з форм якого і є суд присяжних. Підтримано наукову позицію, що за сформованою практикою присяжні засідателі повинні одноосібно приймати рішення по справі, без втручання професійного судді. Вітчизняний інститут присяжних за формою та змістом є аналогом процесуального інституту народних засідателів, адже за КПК України присяжні приймають спільні рішення з професійними суддями.

Констатовано, що КПК України не містить положення щодо того, чи є ухвала суду про судовий розгляд кримінального провадження судом присяжних остаточною, що, у свою чергу, обумовлює проблемне питання щодо можливості її зміни в подальшому у зв'язку з поданням обвинуваченим клопотання про відмову від застосування даного процесуального порядку. З огляду на це запропоновано в ст. 316 КПК України закріпити положення такого змісту: «ухвала суду про розгляд кримінального провадження судом присяжних є остаточною, подальша відмова обвинуваченого від розгляду кримінального провадження судом присяжних не приймається».

У підрозділі 3.4 «Теоретико-прикладні аспекти виконання судових рішень» проаналізовані питання, пов'язані з виконанням судових рішень, на підставі чого звернено увагу на недосконалість нормування розділу VIII КПК України, оскільки ним визначено порядок виконання не тільки підсумкових судових рішень (вирок, ухвала суду за результатами розгляду справи), а й інших рішень, які приймаються слідчим суддею. У зв'язку з чим запропоновано в КПК України передбачити окремі норми, якими безпосередньо врегулювати як виконання підсумкових судових рішень суду першої інстанції, так і ухвал слідчого судді.

Визначено етапи та структуру стадії виконання судових рішень. Першим етапом є звернення судового рішення до виконання, у ході чого суд виносить розпорядження про виконання судового рішення, копія якого відповідно до ч. 2 ст. 535 КПК України надсилається відповідному органу чи установі, на які покладено обов'язок виконати судові рішення. Це рішення визначає конкретних суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин. До другого етапу належить вирішення питань, що виникають у процесі виконання судового рішення. Зазначено, що під час їх вирішення не йдеться про винуватість особи, не досліджуються обставини, які входять до предмета доказування, але необхідність їх вирішення саме в судовому засіданні

обумовлена реалізацією кримінальних правовідносин. Третій етап становить вирішення кола питань, що виникають безпосередньо після виконання судового рішення.

Констатовано, що складність кримінальної процесуальної діяльності суду, пов'язаної з виконанням судових рішень, полягає в багатоелементності предмета стадії виконання судових рішень, одним з яких є вирішення питань про недопущення жодних сумнівів і протиріч у судових рішеннях. Зазначено, що судам контрольних інстанцій, зокрема при здійсненні відповідного апеляційного чи касаційного провадження, має бути надане право усувати виявлені сумніви й протиріччя у вирокі, які не стосуються його суті, про що в КПК України слід прямо передбачити такі їхні повноваження.

**Розділ 4 «Сучасна парадигма правового регулювання судового провадження з перегляду судових рішень»** складається з п'яти підрозділів.

У підрозділі 4.1 «Генезис судового провадження з перегляду судових рішень» встановлено, що даний правовий інститут має давню історію, оскільки характеризував ще середньовічний кримінальний процес (XIII–XVI ст.), і на межі XX–XXI ст. залишається важливою складовою вітчизняної доктрини справедливого правосуддя. Особливого значення досліджуваний інститут набуває в контексті розширення сфери дії верховенства права і законності, змагальності сторін, а також забезпечення кожній особі права на справедливий судовий розгляд та ефективний захист, що гарантовано Конституцією України і низкою міжнародно-правових актів. Підтримано панівну наукову позицію, згідно з якою право на перегляд судового рішення є невід'ємною складовою права особи на судовий захист.

З'ясовано, що з 2001 р. в Україні створено трирівневу систему перегляду судових рішень, що позитивно позначається на реалізації права громадян щодо звернення до ЄСПЛ. Акцентовано увагу, що кількість звернень до ЄСПЛ та прийняття ним рішень на користь скаргників у справах проти України свідчить про порушення конституційних прав і свобод людини, зумовлених неоднозначним і неправильним застосування судами норм матеріального і кримінального процесуального права.

Констатовано, що інститут перегляду судових рішень – це стародавній інститут кримінального процесу, який покликаний забезпечити справедливість і законність того, що відбувалося на стадії досудового розслідування й судового розгляду. Сучасна багаторівнева система судових інстанцій свідчить про спадковість та цілісність

правового механізму захисту прав, свобод і законних інтересів особи в кримінальному провадженні.

У підрозділі 4.2 «*Провадження в суді апеляційної інстанції*» встановлено, що в КПК України 2012 р. концептуально змінено процесуальний порядок подання апеляційної скарги, а саме: шляхом позбавлення суду першої інстанції перевірки апеляційної скарги на відповідність вимогам закону. Це унеможливує вплив суду, рішення якого оскаржується, на вирішення питання про прийняття чи неприйняття апеляційної скарги, залишення її без руху або розгляду. Підтримано позицію про те, що апеляційний перегляд судових рішень у кримінальних провадженнях не замінює розгляду й вирішення справи по суті в суді першої інстанції, а здійснює подальший судовий контроль за вже ухваленими судовими рішеннями, забезпечуючи їх більш високу якість і правосудність. При цьому слід говорити саме про перегляд, а не про новий розгляд провадження. За судом апеляційної інстанції, якщо про це було подано відповідне клопотання сторонами процесу, слід закріпити обов'язок досліджувати докази, які не досліджувалися судом першої інстанції.

Обґрунтовується необхідність передбачити в КПК України окремий порядок оскарження судових рішень, що не є підсумковими в кримінальному провадженні. Наголошено, що особливої актуальності зазначене питання набуло із введенням посади слідчого судді, адже всі його рішення є судовими, а оскарження ухвал слідчого судді на стадії досудового розслідування одночасно або паралельно викликає і стадію апеляційного провадження. Це певною мірою суперечить логіці системності та стадійності кримінального провадження. У зв'язку з відсутністю законодавчого закріплення положення щодо права підсудного (засудженого) запросити адвоката для захисту своїх прав і законних інтересів на стадії апеляційного провадження, запропоновано ч. 2 ст. 52 КПК України доповнити додатковим пунктом 10, який викласти в такій редакції: «у разі здійснення судового провадження з перегляду судових рішень – з моменту прийняття рішення про його початок».

У підрозділі 4.3 «*Провадження в суді касаційної інстанції*», аналізуючи предмет касаційного розгляду, доводиться, що ним є законність, обґрунтованість та вмотивованість оскаржуваних судових рішень. При цьому до суттєвих для реалізації можливостей використання права на оскарження обставин належать питання форми та змісту касаційної скарги. Зазначено, що закріплення обов'язкового для касаційної скарги змісту сприяє оптимізації інституту касаційного оскарження, оскільки створюються умови, що максимально полегшують

подання самої скарги, яка є необхідним приводом для здійснення касаційної перевірки. З метою більшого гарантування конституційного права особи на судовий захист визначено за доцільне надати цивільному позивачу та цивільному відповідачу можливості оскарження мотивів виправдувального вироку, оскільки його винесення за такими підставами, як відсутність події злочину, відсутність у діянні складу злочину та непричетність підсудного до вчинення кримінального правопорушення, тягне за собою припинення провадження за цивільним позовом і фактично робить неможливим його розгляд у порядку цивільного судочинства.

Констатовано, що в КПК України 2012 р. змінено порядок участі осіб у касаційному розгляді, що є позитивним нововведенням, оскільки встановлено їх процесуальну рівність. Зокрема, у ч. 4 ст. 434 КПК України не виокремлюється жодна зі сторін і не наголошується на обов'язковій участі державного обвинувача в касаційному розгляді, у той час як за КПК України 1960 р. розгляд справи касаційним судом відбувався за участю прокурора, а інші особи брали участь за рішенням суду, тобто учасники процесу фактично були позбавлені можливості здійснювати захист своїх прав і законних інтересів на стадії касаційного провадження.

У підрозділі 4.4 *«Провадження у Верховному Суді України»* встановлено, що цей інститут відомий різними типам кримінального судочинства, мав різні назви, але в цілому його сутність залишається незмінною. Зазначається, що на відміну від КПК України 1960 р., який передбачав одне виключне провадження як стадію кримінального процесу, КПК 2012 р. закріплює окремі стадії – провадження у Верховному Суді України та провадження за нововиявленими обставинами, а також розширює перелік підстав для перегляду судових рішень Верховним Судом України.

Акцентовано увагу на тому, що до внесення у 2015 році змін до КПК України були наявні певні обмеження щодо допуску заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом України, оскільки це питання вирішувалося Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ, що створювало передумови узурпації суддями цього суду повноважень ухвалювати остаточні рішення, не допускаючи їх до перегляду Верховним Судом України. На цей час питання про допуск справи до провадження вирішується суддею-доповідачем Верховного Суду України (ч. 1 ст. 451 КПК України), що є позитивним надбанням законодавця.

У підрозділі 4.5 «Провадження за нововиявленими обставинами» зауважується, що КПК України не дає визначення поняття нововиявлених обставин, однак встановлює їх перелік, який суттєво розширено. Аналізуючи підстави для відновлення провадження за нововиявленими обставинами, зокрема зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду під час кримінального провадження (п. 2 ч. 2 ст. 459 КПК України), та враховуючи положення ст. 38 КПК України, запропоновано до переліку таких осіб також додати детективів Національного антикорупційного бюро України. Визначається позитивною новелою положення КПК України щодо можливості перегляду виправдувального вироку за нововиявленими обставинами протягом установлених законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, оскільки КПК України 1960 р. перегляд виправдувального вироку, ухвали чи постанови про закриття справи за нововиявленими обставинами обмежував річним строком. Звернено увагу на відсутність у КПК України порядку проведення розслідування нововиявлених обставин. Зауважено, що на цей час вся діяльність з перегляду є виключно прерогативою суду, який не має відповідних можливостей для розслідування чи перевірки таких обставин, підтримано наукову позицію про доцільність закріплення в КПК України порядку встановлення нововиявлених обставин.

Констатовано, що аналіз порядку подання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, з одного боку, спрощує доступ учасників до суду, а з іншого, запроваджуючи певні вимоги до цієї заяви, реалізація яких на практиці викликає неабиякий сумнів, законодавець тим самим обмежує доступ до правосуддя.

Виокремлюється така умова провадження за нововиявленими обставинами, як встановлення їх вироком суду, що набрав чинності, або їх підтвердження матеріалами розслідування (ч. 3 ст. 459 КПК України). Зважаючи на те що нововиявлені обставини можуть встановлюватися також відповідною ухвалою суду, запропоновано доповнити ч. 3 ст. 459 КПК України таким положенням: «ухвалою суду про закриття кримінального провадження, у тому числі у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності, ухвалою суду про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру».

**Розділ 5 «Окремі особливі порядки кримінального провадження»** складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 5.1 «Кримінальне провадження на підставі угод» з урахуванням позитивного досвіду укладання таких угод в США, Англії, Іспанії, Португалії, Італії, Польщі та Франції визначено, що інститут

угод у кримінальному судочинстві є втіленням концепції відновлювального правосуддя та покликаний сприяти врегулюванню соціального конфлікту й досягненню консенсусу між сторонами. Наголошено на відмінності угод про примирення та угод про визнання винуватості залежно від їхніх специфічних характеристик: а) сфера укладення, б) суб'єкт ініціювання, в) зміст, г) процесуальний порядок укладення, д) наслідки, що настають після досягнення домовленості в кримінальному провадженні. Наголошено, що в КПК України міститься пряма заборона для слідчого, прокурора або судді брати участь під час укладання угоди про примирення. Водночас за результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що практика укладання угод свідчить й про наявність негативних прикладів. У такому випадку суд, встановлюючи, що угоду укладено з ініціативи слідчого, тобто особи, яка не може бути її ініціатором, постановляє ухвалу про відмову у затвердженні угоди про примирення. Суб'єктами ініціювання угоди про визнання винуватості можуть бути прокурор, підозрюваний або обвинувачений. Вивченням матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що найчастіше (у 82% випадків) таким суб'єктом є прокурор. Обґрунтовано необхідність внесення змін до ч. 7 ст. 469 КПК України щодо закріплення обов'язку та механізму інформування слідчим або прокурором підозрюваного про його право на укладення угоди не лише про примирення, а й про визнання винуватості.

Звертається увага на обов'язки підозрюваного, обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, як одного з головних елементів змісту угоди про визнання винуватості. У зазначеній угоді необхідно вказувати, які саме конкретні дії підозрюваний, обвинувачений зобов'язується вчинити та яку надасть інформацію з метою викриття кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою. Зазначене надасть прокурору можливість вимагати чітких і послідовних дій від підозрюваного чи обвинуваченого, а суду – пересвідчитися у реальності й можливості їх виконання.

У підрозділі 5.2 «Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення» досліджено генезис інституту приватного обвинувачення, у результаті чого визначено, що він має давню історію правової регламентації. Приватне обвинувачення порівняно з іншими особливими порядками кримінального провадження є найдавнішою формою кримінального процесу і притаманне всім його історичним формам. Дослідження інституту приватного обвинувачення здійснено з

урахуванням його особливостей, а саме: 1) вид кримінального правопорушення, у разі вчинення якого здійснюється кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення, передбачений ч. 1 ст. 477 КПК України; 2) єдиним суб'єктом ініціювання початку кримінального провадження є потерпілий; 3) форма закінчення кримінального провадження обумовлена волевиявленням потерпілого, зокрема, його відмова від обвинувачення є підставою закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

Констатовано, що з метою захисту потерпілого, який не може реалізувати своє право подати заяву чи вчинити інші дії, спрямовані на підтримання обвинувачення (унаслідок неповноліття, недієздатності, обмеженої дієздатності, наявності фізичних вад та інших обставин), запропоновано надати таке право близьким родичам або членам сім'ї потерпілого. У зв'язку з цим розроблено пропозиції щодо внесення змін до положень ст. 478 КПК України.

У підрозділі 5.3 «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх» проаналізовано міжнародно-правові стандарти поведіння з неповнолітніми особами, які вчинили кримінальне правопорушення. Встановлено, що особливостями кримінального провадження щодо неповнолітніх, передбачених кримінальним процесуальним законодавством України, є: 1) визнання неповнолітніх специфічною віковою категорією учасників кримінальної процесуальної діяльності; 2) спеціалізація органів, які здійснюють кримінальне провадження щодо неповнолітніх; 3) встановлення додаткових гарантій прав неповнолітнього; 4) певні відмінності в процесуальному порядку досудового розслідування та судового провадження. Звернено увагу на відсутність у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх спеціалізації захисника, на якого покладено функцію захисту. Ураховуючи положення ст. 59 Конституції України, запропоновано внести зміни до КПК України та встановити, щоб захист неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого здійснював адвокат, який спеціалізується на даній категорії осіб. Визначено зміст діяльності захисника в кримінальному провадженні щодо неповнолітнього.

Проаналізовано стан застосування запобіжних заходів щодо неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, на підставі чого звернено увагу на необхідність урахувувати вимоги міжнародно-правових актів із цього питання та доцільність застосування альтернативних тримання під вартою запобіжних заходів, а саме: домашнього арешту або застави.

Обґрунтовано необхідність законодавчого закріплення додаткової обставини, яка підлягає доказуванню в кримінальному провадженні, а саме: встановлення причин та умов вчинення кримінального правопорушення. Наголошено на необхідності в обвинувальному акті, складеному щодо неповнолітнього підозрюваного, та в клопотанні про застосування примусових заходів виховного характеру вказувати відомості про умови життя та виховання неповнолітнього підозрюваного. Запропоновано внести зміни і доповнення до ст. 291 КПК України.

У підрозділі 5.4 «Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру» розкривається сутність інституту застосування примусових заходів медичного характеру. Запропоновано поділ досудового розслідування в кримінальному провадженні щодо примусових заходів медичного характеру на три етапи: 1) з моменту внесення відомостей до ЄРДР до появи у слідчого, прокурора сумнівів щодо осудності особи, оскільки з цього періоду в кримінальному провадженні забезпечується обов'язкова участь захисника; 2) з моменту виникнення сумнівів щодо осудності особи до встановлення на підставі висновку психіатричної експертизи підстав для здійснення кримінального провадження щодо примусових заходів медичного характеру, визначених у ч. 1 ст. 503 КПК України; 3) з моменту встановлення підстав, визначених у ч. 1 ст. 503 КПК України до закінчення досудового розслідування (у формі закриття кримінального провадження або подання клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру). Вказано, що на першому етапі досудове розслідування проводиться слідчим згідно з загальними правилами КПК України. На другому етапі порядок досудового розслідування ще не змінюється, але особі, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, повинна бути забезпечена участь захисника. На третьому етапі слідчий, прокурор виносить постанову про зміну порядку досудового розслідування і продовжує його згідно з правилами, передбаченими гл. 39 КПК України.

Доведено, що підставами для виникнення у слідчого, прокурора сумнівів відносно осудності особи є наявність медичного документа (ще не висновку експерта) або поведінка особи під час здійснення кримінального провадження. Констатовано, що вчинення особою кримінального правопорушення в стані обмеженої осудності не є підставою для особливого порядку кримінального провадження, але може бути підставою для застосування судом щодо неї примусових заходів медичного характеру.

## ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми – визначення сутності доктринальних засад структури та системності кримінального процесу України, що становить основу формування пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства та практики його застосування. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків, спрямованих на досягнення поставленої мети, основними з яких є такі.

Констатовано, що еволюція розвитку системи кримінального процесу України є досить тривалою і складною, а її періодизація ускладнюється багатоаспектністю процесу формування права на українських землях, які постійно перебували в складі різних державоутворень. Становлення системи кримінального процесу бере свій початок від Руської Правди, а подальший розвиток здійснювався з прийняттям Литовських статутів 1529, 1566, 1588 рр., Зводу законів Російської імперії, Статуту кримінального судочинства 1864 р., КПК 1922, 1927, 1960 рр. Більшість норм цих історичних пам'яток права суттєво вплинули на побудову сучасної системи кримінального процесу України, адже окремі структурні елементи, що містилися в них, з урахуванням міжнародних і європейських вимог акумульовано в КПК України 2012 р. Сучасний етап характеризується зміною правової ідеології та змісту кримінального провадження, пріоритетністю якого є захист прав, свобод і законних інтересів особи.

Визначено, що нормативна регламентація завдань та мети кримінального провадження є системно-організаційним фактором, який надає кримінальній процесуальній діяльності слідчого, прокурора, слідчого судді та суду логічної спрямованості, цілісності й взаємопов'язаності. Саме тому чітке їх закріплення становить запоруку ефективного розслідування та судового розгляду, адже завдяки цьому забезпечується ефективність реалізації покладених на державні органи і посадових осіб функцій. Практична реалізація завдань кримінального провадження має свої особливості, оскільки залежить від: здійснення конкретного провадження та виконання в ньому комплексу процесуальних дій; реалізації відповідної кримінальної процесуальної функції. Визначення нормативного закріплення завдань кримінального процесу пострадянських і європейських країн дає можливість стверджувати, що в наш час вони корелюються відповідно до національної системи та сучасних міжнародних правових вимог, що обумовлено історичними процесами державотворення та права.

Доведено, що кримінальна процесуальна форма та її диференціація є особливою юридичною конструкцією, яка відображає як відповідну процедуру прийняття процесуальних рішень та виконання процесуальних дій, так і здійснення кримінального провадження в цілому. Така особливість виявляється в тому, що вона ґрунтується на конституційних приписах і загальних засадах кримінального провадження. У своїй сукупності вони визначають: по-перше, правові вимоги, спрямовані на досягнення завдань і мети кримінального провадження; по-друге, конкретні напрями діяльності кожного учасника кримінального провадження, права і обов'язки яких корелюються залежно від їх процесуального статусу, можливості приймати рішення та виконувати процесуальні дії. Змістом поняття кримінальної процесуальної форми є визначений законом порядок проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні, їх відповідне оформлення в процесуальних документах і прийняття рішень уповноваженими особами в порядку та підставах, передбачених КПК України. У свою чергу, її диференціація передбачає наявність додаткових гарантій захисту прав, свобод і законних інтересів окремих осіб, що й зумовлює особливість проведення досудового розслідування та судового розгляду з урахуванням додаткових вимог.

Встановлено, що досудове розслідування як стадія кримінального провадження є досить складною системою процесуальної діяльності, оскільки в ній беруть участь різні за своїм статусом учасники, інтереси яких часом діаметрально протилежні, що призводить до правових конфліктів. У зв'язку з цим на законодавця покладено обов'язок мінімізувати виникнення таких конфліктів, особливо тих, що призводять до прийняття необґрунтованих і незаконних рішень, унаслідок яких порушуються права і свободи особи. Саме тому збалансування публічних і приватних начал на цій стадії, з одного боку, покликане унеможливити свавілля уповноважених службових осіб, а з іншого – забезпечити невідворотність притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності й призначення судом справедливого покарання, а також поновлення порушених прав потерпілого і відшкодування (компенсація) завданої шкоди. Ця стадія має важливе значення, оскільки в ній збираються, оцінюються і перевіряються фактичні дані, на підставі яких встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Аргументовано, що зміни в початку досудового розслідування пов'язані з відмовою від стадії порушення кримінальної справи та

проведення дослідчої перевірки. Це призвело до виключення приводів і підстав відкриття кримінального провадження, проведення комплексу першочергових заходів, а також обмеження права на оскарження. З огляду на такі суттєві зміни законодавчо запроваджений процесуальний порядок початку досудового розслідування не передбачає обов'язку слідчого, прокурора виносити постанову про початок досудового розслідування або відмову в цьому. З практичного погляду відсутність нормативно закріпленої процесуальної форми початку досудового розслідування позбавляє особу, яка подала заяву, права на оскарження, що, у свою чергу, обмежує конституційне право людини на судовий захист, гарантований кожному міжнародно-правовими актами і Конституцією України. Про необхідність посилення правових гарантій забезпечення судового захисту на початку досудового розслідування свідчить і судова практика, узагальнення якої наочно вказує на необґрунтованість відмови слідчими суддями зобов'язати слідчого, прокурора внести відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР.

Наголошено на доцільності закріплення чіткої законодавчої спеціалізації слідчих, діяльність яких, з одного боку, має здійснюватися під прокурорським наглядом, а не процесуальним керівництвом, а з іншого – за умов, передбачених Конституцією України та КПК України, судовим контролем. Важливим і водночас нагальним питанням, насамперед, з практичного погляду є нормативне врегулювання діяльності органів, що здійснюють досудове слідство, оскільки нині цей аспект унормований на рівні відомчих актів, які залишаються недостатньо узгодженими, а в окремих частинах навіть суперечливими.

З'ясовано, що кримінальний проступок – це різновид кримінального правопорушення, до якого належать діяння, що не становлять значної суспільної небезпеки, тобто є проміжними між окремими адміністративними правопорушеннями та злочинами невеликої тяжкості. Запровадження кримінальних проступків є позитивною новацією, оскільки зможе вирішити проблему надмірної криміналізації, адже декриміналізація частини діянь автоматично призведе до зниження рівня судимості населення. Це дає можливість спростити судову процедуру, зменшити матеріальні витрати при здійсненні судочинства, мінімізувати витрати держави на утримання осіб у місцях позбавлення волі та гуманізувати кримінальну політику в цілому. При цьому звичайне перенесення адміністративних правопорушень та злочинів невеликої тяжкості в окрему главу КК України не вирішить всієї складності інституту кримінальних проступків. У цьому питанні, зокрема на основі досвіду європейських

країн і практики ЄСПЛ, слід розробити концепцію запровадження кримінальних проступків, яка передбачатиме комплексне реформування адміністративного, кримінального та кримінального процесуального законодавства.

Установлено, що підготовче провадження є багатоаспектним процесуальним інститутом, яке, з одного боку, виконує підготовчу функцію з перевірки законності, обґрунтованості та відповідності обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру вимогам ст. 291, 292 КПК України. З іншого, зокрема щодо розгляду кримінального провадження на підставі угод та клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, є диференційованою формою судового провадження в суді першої інстанції. Особливостями його правового регулювання є те, що: 1) у разі затвердження угоди вирішується питання про винуватість особи; 2) вирішується питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 3) забороняється повернення матеріалів кримінального провадження на додаткове розслідування; 4) передбачено надходження до суду лише обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності та додатків до них. На цей час існує необхідність закріплення в КПК України положення щодо долучення до підсумкового процесуального документа матеріалів досудового розслідування, а також надання суду права вирішувати питання стосовно недопустимості доказів та за необхідності витребувати їх і приєднувати до провадження під час підготовчого провадження.

Наголошено, що на сучасному етапі на стадії судового розгляду відбулися суттєві зміни, що зумовлено комплексом запроваджених до КПК України 2012 р. низки новел. З огляду на це важливе значення має визначення чітких меж судового розгляду, оскільки суд розглядає та вирішує кримінальне провадження лише в межах висунутого обвинувачення. Тобто, судовий розгляд значною мірою обмежується обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру або клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. У цьому аспекті доцільним є розширення судових дій, зокрема за рахунок слідчого експерименту та освідування, що стане додатковою гарантією захисту прав, свобод і законних інтересів учасників судового розгляду. Це має суттєве теоретичне й практичне значення, адже зможе забезпечити

цілеспрямованість діяльності суду, гарантує право на захист, виключає можливість засудження особи за злочин, який вона не вчиняла.

Визначено, що правовою підставою здійснення спрощеного провадження щодо кримінальних проступків є беззаперечне визнання підозрюваним своєї винуватості, погодження і неоспорювання встановлених досудовим розслідуванням обставини, а також надання згоди на розгляд обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий не повинен заперечувати проти такого розгляду. Наявність згоди підозрюваного та потерпілого є гарантією забезпечення їхніх прав і законних інтересів. У свою чергу, підставою розгляду кримінального провадження в суді першої інстанції судом присяжних є вчинення злочину, за який передбачено довічне позбавлення волі, та наявність клопотання обвинуваченого про такий розгляд. Саме тому запровадження суду присяжних, з одного боку, має сприяти зростанню довіри суспільства до судових органів, підвищенню правосвідомості населення та формуванню нових демократичних, правових традицій. З іншого боку, у жодному разі суд присяжних не повинен бути засобом для замилювання очей представників розвинених західних демократій. Тож імплементація цього інституту у національну судову систему повинна відбуватися виключно в класичній його моделі, ефективність якої випробувана європейськими країнами.

Аргументовано, що процесуальна діяльність на стадії виконання судових рішень є багатогранною, оскільки передбачає безпосереднє виконання як підсумкового судового рішення, так і інших процесуальних дій, що реалізуються судом. На цій стадії здійснюються різні за своєю правовою природою дії, при цьому всі вони пов'язані між собою й окремо існувати не можуть, оскільки втрачається весь сенс виконання судового рішення. У такому разі слід говорити про наявність певних етапів, а саме: звернення судового рішення до виконання; вирішення питань, що виникають під час та після виконання вироку. У зв'язку з цим в КПК України слід передбачити диференціацію питань, що вирішуються на стадії виконання судових рішень, які необхідно визначати залежно від їх характеру. Виходячи із завдань кримінального провадження, доцільно розрізняти два види виконання судових рішень, а саме: виконання підсумкових судових рішень та виконання процесуальних рішень слідчого судді, та унормувати їх у відповідних розділах КПК України.

Зазначено, що судове провадження з перегляду судових рішень – це стародавній інститут кримінального процесу, спрямований на забезпечення справедливості, об'єктивності й законності прийнятих на

стадії досудового розслідування й судового розгляду процесуальних рішень. Сучасна багаторівнева система судових інстанцій свідчить про цілісність правового механізму захисту прав, свобод і законних інтересів особи в кримінальному провадженні. Визначення конкретної форми законності та обґрунтованості судових рішень залежить від низки умов (чинників), зокрема: 1) чи набуло судове рішення, що підлягає перевірці, чинності; 2) чи перевіряється дотримання норм матеріального права; 3) чи перевіряється дотримання норм процесуального права; 4) чи ставляться під сумнів фактичні обставини вчинення кримінального правопорушення; 5) хто є ініціатором перегляду; 6) підстави для перегляду.

Констатовано, що в загальному вигляді апеляційне провадження можна визначити як регламентований кримінальним процесуальним законодавством порядок перегляду судових рішень суду першої інстанції, що здійснюється за апеляційною скаргою в порядку та підставах, передбачених КПК України. Чинний КПК України змінив процесуальний порядок подання апеляційної, позбавивши суд першої інстанції перевірки апеляційної скарги на відповідність вимогам закону. Це унеможливить вплив суду, рішення якого оскаржується, на прийняття чи неприйняття апеляційної скарги, залишення її без руху або розгляду, оскільки призначати дату розгляду справи за апеляцією та надсилати повідомлення про це повинен апеляційний суд. Також порядок отримання апеляційної скарги судом апеляційної інстанції (ст. 397 КПК), беззаперечно, є більш логічним і простим. Стосовно доказів, які не досліджувалися судом першої інстанції, то їх дослідження є лише правом апеляційного суду.

Доведено, що предметом касаційного розгляду суду касаційної інстанції є законність, обґрунтованість і вмотивованість судових рішень, а до суттєвих можливостей забезпечення реалізації права на оскарження обставин належать питання форми та змісту касаційної скарги. Закріплення обов'язкового для касаційної скарги змісту сприяє оптимізації цього інституту, адже створюються умови, що максимально полегшують подання касаційної скарги. Доречною є й зміна в КПК України 2012 р. порядку участі осіб у касаційному розгляді, зокрема встановлення процесуальної рівноправності сторін, а також невиключення в ч. 4 ст. 434 КПК України якоїсь зі сторін і непередбачення обов'язкової участі державного обвинувача. При цьому необхідно посилити гарантії судового захисту цивільного позивача та цивільного відповідача, зокрема надати їм можливість оскарження мотивів виправдувального вироку.

Визначено, що на сьогодні питання про допуск справи до провадження у Верховному Суді України вирішується суддею-доповідачем цього суду (ч. 1 ст. 451 КПК України), а не Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ, як це було раніше (до 2015 р.), що є позитивним здобутком. Раніше існуючий порядок звернення до найвищого судового органу держави не лише унеможлилював перегляд Верховним Судом України судового рішення в кримінальних провадженнях, а й створював умови для зловживань. Крім того, КПК України не містив жодного правового механізму забезпечення можливості подання заяви про перегляд рішення Верховному Суду України в тому разі, якщо вона відхилена Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Тобто, закладалися підвалини узурпації суддями Вищого спеціалізованого суду повноважень ухвалювати остаточні рішення, не допускаючи їх до перегляду Верховним Судом України.

Наголошено, що КПК України 2012 р. не передбачає проведення розслідування нововиявлених обставин. Нині вся діяльність з перегляду є виключно прерогативою суду, який не має відповідних можливостей для розслідування чи перевірки таких обставин. Зважаючи на це, у КПК України все ж таки слід передбачити порядок встановлення нововиявлених обставин. Порядок подання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, яка відповідно до оновлених правил цього інституту подається до суду учасниками судового провадження, дозволяє дійти висновків, що це, з одного боку, спрощує доступ до суду, з іншого, запроваджуючи певні вимоги до цієї заяви (реалізація яких на практиці викликає неабиякий сумнів), законодавець тим самим обмежує доступ до правосуддя. Отже, провадження та розгляд справи за нововиявленими обставинами потребує розширення та зміцнення гарантій захисту прав, свобод і законних інтересів учасників судового процесу.

Аргументовано, що кримінальне провадження на підставі угод слід розглядати як диференціацію процесуальної форми, спрямованої на спрощення порядку вирішення кримінально-правових конфліктів шляхом досягнення компромісу між прокурором або потерпілим та особою, яка вчинила кримінальне правопорушення. Укладання угод у кримінальному провадженні має свої переваги, які, насамперед, полягають у скороченні процедури його здійснення, заощадженні державних коштів, часу учасників судового процесу тощо. Нині інститут медіації є найбільш перспективною формою альтернативного врегулювання кримінально-правових конфліктів, однак на сьогодні

нормативно-правової бази його регулювання в кримінальному провадженні ще не має. У цьому напрямі доцільним є прийняття Закону України «Про медіацію», а в положеннях КПК України слід передбачити процесуальні повноваження медіатора під час укладання угоди про примирення. Особливу увагу слід звертати на визначення покарання, адже домовленості сторін угоди при його узгодженні не мають виходити за межі загальних засад призначення покарання, встановлених законом України про кримінальну відповідальність.

Виділено два порядки набуття кримінальним провадженням статусу приватного: 1) досудовий порядок – кримінальне провадження набуває статусу приватного на стадії досудового розслідування внаслідок подання потерпілим заяви про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого п. 1–3 ч. 1 ст. 477 КПК України, 2) судовий порядок – кримінальне провадження набуває статусу приватного на стадії судового розгляду в разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді за умови погодження потерпілим самостійно підтримувати обвинувачення. З метою захисту прав і законних інтересів потерпілого, який самостійно не може подати заяву про вчинення злочину або вчинити інші дії, спрямовані на підтримання обвинувачення, необхідно надати таке право близьким родичам або членам його сім'ї. Останні можуть представляти померлого потерпілого як під час досудового розслідування, так і під час судового розгляду, навіть якщо прокурор відмовиться підтримувати обвинувачення. Це пов'язано з тим, що правова позиція законного представника та прокурора можуть відрізнитися, але відстояти та захистити права померлої особи необхідно.

Визначено, що міжнародними стандартами поведінки з неповнолітніми особами, які вчинили кримінальне правопорушення, є загальновизнані, нормативно закріплені правила, що застосовуються на рівні міжнародного судочинства та поступово знаходять своє вираження і в законодавстві України та полягають в особливому поводженні з неповнолітніми правопорушниками. З метою неухильного забезпечення прав таких осіб необхідно створити та запровадити в практичну площину Вищий ювенальний суд, який повинен діяти як суд першої інстанції з розгляду кримінальних проваджень щодо неповнолітніх. Завданням такого суду має стати застосування до неповнолітнього правопорушника такого виду та міри кримінального покарання, щоб надати йому можливість стати в майбутньому повноцінним громадянином нашої держави.

Встановлено, що кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру є диференціацією процесуальної форми, спрямованої на ускладнення процедури досудового розслідування та судового провадження. Це зумовлено створенням системи додаткових гарантій прав і законних інтересів особи, яка внаслідок психічних вад не може належним чином реалізувати свої права. Кримінально-правовими підставами застосування судом примусових заходів медичного характеру є: 1) наявність суспільно небезпечного діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність; 2) визнання такої особи суспільно небезпечною через хворобливий стан її психіки та характер вчиненого нею діяння. Процесуальними підставами для примусового лікування є: 1) доведеність у матеріалах кримінального провадження факту вчинення особою суспільно небезпечного діяння; 2) встановлений висновком психіатричної експертизи факт неосудності в момент вчинення суспільно небезпечного діяння, або обмеженої осудності особи на момент вчинення кримінального правопорушення, або факт захворювання на психічну хворобу після вчинення кримінального правопорушення до постановлення вироку.

Сутність процесуального статусу психічно хворої особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, полягає в тому, що: 1) особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, не є суб'єктом кримінального правопорушення і не підлягає кримінальній відповідальності; 2) учасник кримінального провадження не повинен бути обмежений у процесуальних правах порівняно з підозрюваним, обвинуваченим; 3) особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, реалізує свої права як підозрюваний, обвинувачений, якщо цьому не перешкоджає характер психічного розладу; 4) якщо через розлад психічної діяльності чи психічне захворювання особа не може самостійно реалізувати свої права, вона здійснює їх через законного представника, захисника.

## **СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**

### *Монографія*

1. Сімонович Д. В. Проблеми структури та системності у кримінальному процесі України: стадії та окремі провадження : монографія / Д. В. Сімонович . – Харків : В справі, 2016. – 443 с.

*Статті у наукових фахових виданнях України та наукових періодичних виданнях інших держав*

2. Сімонович Д. В. Диференціація кримінальної процесуальної форми / Д. В. Сімонович // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2013. – Спецвипуск. – Т. 3, ч. 1. – С. 129–131. – (Серія «Право»).

3. Сімонович Д. В. Кримінальна процесуальна форма / Д. В. Сімонович // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 5-2, т. 3. – С. 233–235. – (Серія «Юридичні науки»).

4. Сімонович Д. В. Мета та завдання кримінального провадження / Д. В. Сімонович // Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2014. – Вип. 29. – Ч. 2, т. 3. – С. 265–269. – (Серія «Право»).

5. Сімонович Д. В. Заочне кримінальне провадження / Д. В. Сімонович // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб. наук. праць. – Донецьк, 2014. – № 2 (49). – С. 220-230.

6. Сімонович Д. В. Історичний розвиток касаційного провадження у кримінальному судочинстві України / Д. В. Сімонович // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб. наук. праць. – Донецьк, 2014. – № 3 (50). – С. 149-163.

7. Сімонович Д. В. Основні етапи стадії виконання судового рішення / Д. В. Сімонович // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 5, т. 4. – С. 88–90. – (Серія «Юридичні науки»).

8. Сімонович Д. В. Правова сутність та система кримінальних процесуальних гарантій / Д. В. Сімонович // Прикарпатський юридичний вісник. – 2015. – Вип. 3(9). – С. 310–313.

9. Сімонович Д. В. Особливі порядки кримінального провадження у системі кримінального судочинства України / Д. В. Сімонович // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 3-2, т. 2. – С. 227–230. – (Серія «Юридичні науки»).

10. Сімонович Д. В. Нормативно-правове регулювання завдань кримінального процесу за законодавством України та пострадянських держав / Д. В. Сімонович // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – Вип. 34, ч. 2, т. 1. – С. 78–83. – (Серія «Право»).

11. Сімонович Д. В. Міжнародно-правові стандарти здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх / Д. В. Сімонович //

Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2015. – № 2. – С. 33–38.

12. Simonovich D. V. Actual issues started a pre-investigation for the CCP of Ukraine: problems and ways of their solutions / D. V. Simonovich // Visegrad journal on human rights. – 2015. – № 6/2. – P. 54–58.

13. Сімонович Д. В. Угода про визнання винуватості як прояв диференціації кримінального провадження: окремі проблеми та шляхи їх вирішення / Д. В. Сімонович // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 6-2, т. 1. – С. 112–117. – (Серія «Юридичні науки»).

14. Сімонович Д. В. Резолютивное уголовное производство / Д. В. Сімонович // Научно-методический журнал «Право и Политика». – 2015. – № 4. – С. 154–158.

15. Сімонович Д. В. Правова сутність та система кримінальних процесуальних гарантій / Д. В. Сімонович // Актуальні проблеми права: теорія і практика : зб. наук. праць. – Северодонецьк, 2016. – № 31. – С. 185–189.

16. Сімонович Д. В. Форми міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні / Д. В. Сімонович // Актуальні проблеми права: теорія і практика. Збірник наукових праць. – № 32. – Северодонецьк, 2016. – С. 160–167.

17. Сімонович Д. В. Історичні аспекти формування системи кримінального процесу України до судової реформи 1864 року / Д. В. Сімонович // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2016. – № 1. – С. 46–50.

18. Сімонович Д. В. Генезис судового провадження з перегляду судових рішень / Д. В. Сімонович // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – Вип. 33, ч. 2, т. 1. – С. 84–89. – (Серія «Право»).

19. Сімонович Д. В. Отдельные проблемные аспекты уголовного производства в отношении несовершеннолетних / Д. В. Сімонович // Международный научно-практический журнал «Право и Закон». – 2016. – № 3. – С. 107–112.

20. Сімонович Д. В. Отдельные аспекты судебного разбирательства за уголовным процессуальным кодексом Украине / Д. В. Сімонович // Научно-методический журнал «Право и Политика». – 2016. – № 3. – С. 77–82.

21. Сімонович Д. В. Отдельные аспекты правового регулирования подготовительного производства / Д. В. Сімонович //

Международный научно-практический журнал «Право и Закон». – 2016. – № 4. – С. 76–80.

22. Сімонович Д. В. Апеляційне провадження як стадія кримінального процесу: окремі питання / Д. В. Сімонович // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2016. – № 2. – С. 76–81.

23. Сімонович Д. В. Формування системи кримінального процесу у країни після судової реформи 1864 року / Д. В. Сімонович // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2016. – № 1. – С. 207–211.

24. Сімонович Д. В. Актуальні питання правового регулювання угоди про примирення в кримінальному провадженні / Д. В. Сімонович // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2016. – № 2. – С. 156–161.

*Тези наукових повідомлень на науково-практичних конференціях*

25. Сімонович Д. В. Окремі аспекти формування системи кримінального процесу в незалежній Україні / Д. В. Сімонович // Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритет : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 23–24 січня 2015 р.) – Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2015. – С. 120–122.

26. Сімонович Д. В. Міжнародно-правові стандарти здійснення судового розгляду / Д. В. Сімонович // Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного законодавства : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20–21 лютого 2015 р.). – Х. : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2015. – С. 83–85.

27. Сімонович Д. В. Диференціація форм кримінального провадження як засіб захисту прав та свобод суб'єктів процесу / Д. В. Сімонович // Дотримання прав людини: сучасний стан правового регулювання та перспективи його вдосконалення : матеріали другої звітної між народ. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5 березня 2015 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С. 247–249.

28. Сімонович Д. В. Теоретичні колізії кримінального процесуального кодексу України / Д. В. Сімонович // Публічне адміністрування в сфері внутрішніх справ : матеріали круглого столу : зб. наук. праць (м. Київ, 14 травня 2015 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С. 342–345.

29. Сімонович Д. В. Окремі кримінальні провадження у системі кримінального судочинства України / Д. В. Сімонович // Наукові дослідження сучасного законодавства України – прогрес юридичної

науки XXI століття : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25–26 червня 2015 р.). – К. : Науково-дослідний інститут публічного права, 2015. – С. 216–218.

30. Сімонович Д. В. Кримінальні процесуальні гарантії / Д. В. Сімонович // Пріоритетні проблеми реформування системи законодавства України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23–24 липня 2015 р.). – К. : Науково-дослідний інститут публічного права, 2015. – С. 204–206.

31. Сімонович Д. В. Сучасна парадигма завдань стадії підготовчого провадження / Д. В. Сімонович // Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 25–26 вересня 2015 р.). – Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2015. – С. 103–106.

32. Сімонович Д. В. Гносеологічне розуміння початку досудового розслідування / Д. В. Сімонович // Актуальні питання теорії та практики застосування сучасного вітчизняного та міжнародного права : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10–11 червня 2016 р.). – К. : Центр правових наукових досліджень, 2016. – С. 141–142.

*Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації*

33. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України. Зразки процесуальних документів у кримінальному провадженні [Текст] / за заг. ред. С. С. Чернявського / С. С. Чернявський, С. В. Пектов, Л. Д. Удалова [та ін.]. – К. : Центр учбової літератури, 2016. – 824 с.

34. Закон України «Про Національну поліцію» : наук.-практ. комент. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка ; [О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін. ; передм. В. В. Сокурєнка]. – Х., 2016. – 408 с.

## АНОТАЦІЯ

**Сімонович Д. В. Доктринальні засади структури та системності кримінального процесу України: стадії та окремі провадження.** – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2017.

Дисертацію присвячено комплексному аналізу структури та системності кримінального процесу України. Висвітлено історичний процес формування системи кримінального процесу України. Охарактеризовано нормативну регламентацію завдань та мети кримінального провадження. Визначено роль та значення кримінальної процесуальної форми та її диференціації. Вивчено історію та сучасний стан регламентації досудового розслідування як стадії кримінального провадження. З'ясовано специфіку початку досудового розслідування. Охарактеризовано досудове слідство та дізнання як форми досудового розслідування. Встановлено місце та значення підготовчого провадження в системі кримінального процесу. Надано характеристику судового розгляду. Розкрито специфіку особливих порядків провадження в суді першої інстанції. Вивчено генезис судового провадження з перегляду судових рішень. Окреслено особливості провадження в суді апеляційної та касаційної інстанції. Визначено специфіку провадження у Верховному Суді України та провадження за нововиявленими обставинами. Висвітлено особливості кримінального провадження на підставі угод, кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, кримінального провадження щодо неповнолітніх та кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

**Ключові слова:** система кримінального процесу, кримінальне провадження, стадії, окремі особливі порядки кримінального провадження, досудове розслідування, судовий розгляд, перегляд судових рішень, завдання та мета кримінального провадження.

## АННОТАЦИЯ

**Симонович Д. В. Доктринальные основы структуры и системности уголовного процесса Украины: стадии и отдельные производства. – На правах рукописи.**

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Харьковский национальный университет внутренних дел. Харьков, 2016.

Диссертация посвящена комплексному анализу структуры и системности уголовного процесса Украины. Освещен генезис становления и развития системы уголовного процесса. Установлено, что современный период состоит из трех этапов: 1) получение независимости и принятия Конституции Украины; 2) переходный –

проведение «малой судебной реформы»; 3) от принятия в 2012 г. нового УПК Украины до настоящего времени. Осуществлен научный анализ сущности и соотношения понятий «задача» и «щели» уголовного производства, на основании чего предложена новая редакция ст. 2 УПК Украины. Исследована сущность правовых дефиниций «уголовная процессуальная форма» и «дифференциация уголовной процессуальной формы». Проведен исторический экскурс генезиса досудебного расследования и поддержана научная позиция о выделении шести основных периодов его развития. Также выделено шесть основных этапов осуществления досудебного расследования. Установлено, что с принятием УПК Украины 2012 г. в практическую плоскость внедрена новая модель начала досудебного расследования. Проанализированы формы досудебного расследования, в результате чего усовершенствовано понятие «досудебное следствие», подчеркнута необходимость наделения следователя большей самостоятельностью и независимостью в принятии процессуальных решений, а также разработки единой Концепции внедрения уголовных проступков. Осуществлен анализ сущности и значения подготовительного производства и установлено, что оно является составной частью как судебного производства, так и неотъемлемым этапом судебного производства в суде первой инстанции. Обобщенно понятие судебного рассмотрения и установлено, что эта стадия занимает центральное место в судебном производстве. Исследованы особые порядки производства в суде первой инстанции, в частности упрощенное производство по уголовным проступкам и производство в суде присяжных, которые выступают дополнительной гарантией обеспечения прав и свобод подозреваемого, обвиняемого и потерпевшего. Проанализирована процессуальная форма исполнения судебных решений и обращено внимание на проблемы ее регламентации. Изучен генезис судебного производства по пересмотру судебных решений и подчеркнуто, что оно приобретает особое значение в условиях расширения состязательности и обеспечения права на справедливое судебное разбирательство. Сделан акцент на изменении порядка подачи апелляционной жалобы и предмет кассационного рассмотрения. Установлено, что на смену исключительного производства введены две отдельные стадии – производство в Верховном Суде Украины и производство по вновь открывшимся обстоятельствам. Исследованы отдельные особые порядки уголовного производства, на основании чего выделены особенности их досудебного расследования и судебного разбирательства.

**Ключевые слова:** система уголовного процесса, уголовное производство, стадии, отдельные особые порядки уголовного производства, досудебное расследование, судебное разбирательство, пересмотр судебных решений, задачи и цель уголовного производства.

## SUMMARY

**Simonovych D.V. Doctrinal Principles of the Structure and System of the Criminal Procedure of Ukraine: Stages and Some Proceedings. – Manuscript.**

The thesis for a doctoral degree by the specialty 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; forensic expertise; operative and search activities. – Kharkiv National University of Internal Affairs. – Kharkiv, 2017.

The thesis is focused on the comprehensive analysis of the structure and system of the criminal procedure of Ukraine. The historical process of the formation of the criminal procedure of Ukraine has been highlighted. The author has characterized the statutory regulation of the tasks and objective of the criminal proceedings. The role and significance of the criminal procedural form and its differentiation have been determined. The history and current state of regulation of the pre-trial investigation as the stage of the criminal proceedings have been researched. The specificity of the beginning of pre-trial investigation has been clarified. The author has characterized pre-trial investigation and inquiry as forms of pre-trial investigation. The place and significance of the preparatory proceedings in the system of criminal process have been established. The characteristics of trial as an independent stage of the criminal proceedings have been provided. The specifics of special procedures of the proceedings at first instance court have been distinguished. The genesis of the court proceedings on reviewing judgements has been studied. Features of the proceedings at the appellate and cassation courts have been outlined and characterized. The specificity of the proceedings in the Supreme Court of Ukraine and proceeding according to new circumstances has been determined. The author has revealed the essence and characteristics of the criminal proceedings on the basis of agreements, criminal proceedings in the form of private prosecution, criminal proceedings against juveniles and criminal proceedings for application of compulsory medical measures.

**Key words:** system of the criminal procedure, criminal proceedings, stages, some special procedures of the criminal proceedings, pre-trial investigation, trial, review of court decisions, tasks and objective of the criminal proceedings.